

ANĐELA FRANČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Ulica Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
afrancic@ffzg.hr

PREZIMENA – VRELA DIJALEKTNIH PODATAKA

U radu se na odabranim primjerima iz *Hrvatskoga prezimenika* pokazuje zastupljenost dijalektnih elemenata u prezimenske korpusu. Osobita se pozornost posvećuje fonološkoj razini prezimenskih likova. Ističe se specifičan odnos standardnojezične norme prema prezimenima te imenske leksiku općenito.

1. Uvod

1.1. Prezimena oblikovana zavičajnim idiomom i njihov odnos prema standardnojezičnoj normi

Prezimena su obvezatnom, zakonom propisanom identifikacijskom oznakom svakoga pojedinca. Zakonska obvezatnost čini ih sastavnicom leksičke ukupnosti hrvatskoga standardnog jezika. Aksiomska tvrdnja onomastičara da su ona oblikovana u zavičajnome idiomu¹ svojega prvog nositelja, odnosno njegovih imenovatelja, rezultira pretkazivim dijalektnim elementima u fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj i leksičkoj postavi prezimenskoga lika. Drugim riječima, hrvatska su prezimena odslikom hrvatskoga dijalektnog, odnosno tronarječnoga (kajkavskoga, čakavskoga, štokavskoga) krajobraza. Za razliku od dijalektnoga apelativnog (neimenskog) leksika koji se pri “pokušaju ulaska” u standardni jezik u pravilu “zaustavlja na normativnome situ” ili se pak rabi kao njegov stilistički potencijal koji se u tekstu pisanom standardom prepoznaje kao dijalektizam², prezimena (imena općenito), zahvaljujući svojem

¹ Pod zavičajnim idiomom razumijevamo mjesni govor koji pripada jedinicama višega ranga (skupini govora, dijalektu, narječju). Njegove značajke zvat ćemo dijalektnim.

² Pod dijalektizmom razumijevamo leksem koji se pojavljuje u standardnome jeziku, a koji sadržava koju dijalektnu značajku. U tekstu pisanom standardnim jezikom dijalektizam se u pravilu piše ukošenim slovima ili se dijalektna riječ stavlja u navodnike.

imenskom statusu bivaju sastavnicama standarda unatoč činjenici što zadržavaju (neke) dijalektne značajke različite od onih u osnovama istoznačnih (promatra li se doimensko značenje) dijalektnih leksema. Npr. apelativi *zajec* ('zec'), *malinar* ('mlinar') i *štrk* ('roda') dijalektizmi su u standardnome jeziku, a prezimena *Zajec*, *Malinar* i *Štrk* to nisu.

Nije se na (prez)imena uvijek gledalo kao na specifičnu sastavnicu hrvatskoga standardnog jezika koja, zahvaljujući tomu što je riječ o znakovima *sui generis*, zahtijeva poseban, od apelativa drukčiji, normativni pristup. Pri tematizaciji problematike odnosa imena i standardnojezične norme neizostavno je spominjanje Daničićevih (na Vukovim rječničkim zasadama temeljenih)³ postupaka kojima su se natuknički likovi leksema uvrštenih u *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* podvrgavali ijekavskoj novoštokavskoj normi te se obilje nenovoštokavske građe prekrajalo. "Daničićeva načela za određivanje imenskog oblika u natuknici *AR* bila su teorijski pogrešna, nastala kao posljedak fetišizacije literarne forme i odstupanja od nje obilježena su kao arhaizmi, provincijalizmi, dijalektizmi, a njima upravo i jesu obilježena vlastita imena. Golema onomastička građa, koju je imao Daničić, pokazala je kako za vlastita imena treba izraditi drukčije kriterije od onih koji vrijede za apelative" (Šimunović 1986: 164). O potrebi (ne)zadržavanja dijalektnih značajka u prezimenima (te u toponimima, etnicima i kteticima) hrvatski su jezikoslovci pisali u više navrata. Podsjećamo, uz ostalo, na radove S. Težaka (1973, 1974), D. Alerića (1974, 1974a, 1975), A. Šojata (1974, 1974a), S. Babića (1975, 1976), Lj. Jonkea (1975) sredinom 1970-ih godina objavljene u više brojeva časopisa *jezik*. Tema je i danas aktualna te je neizostavni dio radova čiji se autori dotiču pitanja odnosa imena i standardnojezične norme.

1.2. Vrelo prezimenske građe

Ostavljajući za kraj zaključne misli o tome treba li brisati dijalektne značajke iz prezimena, u nastavku ćemo navesti neke od tih značajka dokumentirajući njihovu zastupljenost na probranim primjerima iz suvremenoga hrvatskog prezimenskog korpusa. Kao izvor građe poslužit će nam prve dvije knjige troknjižja *Hrvatski prezimenik : Pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća*, koje su na temelju podataka iz popisa stanovništva 2001. godine priredili Franjo Maletić i akademik Petar Šimunović. Jedan od recenzenata toga velebnog troknjižja bio je akademik Milan Moguš, kojemu je o 90. obljetnici života posvećen ovaj broj *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika*. Akademik je Moguš u svojoj ocjeni istaknuo da je *Prezimenik* "potvrda našega, hrvatskoga, mnogostoljetnoga postojanja odnosno supostojanja na ovim prostorima",

³ O Vuku kao onomastičaru i njegovim postupcima vezanim uz uvrštavanje imena u *Srpski rječnik* pisala je Zorka Pavlović-Stamenković (1964. – 1965.).

a činjenica da je tiskan “u prvim desetljećima naše mlade države – Republike Hrvatske” razlogom je da na njega možemo gledati kao na “svojevrsan hrvatski krsni list, čiji se početci prezimenskoga bilježenja mogu u Hrvata, prema istraživanjima akademika Petra Šimunovića, utvrditi već u 12. stoljeću i traju sve do danas. Takvo je bilježenje (...) naša najautentičnija povijest nastala razložnim motivom pri njihovoj kreaciji i jezičnim sredstvima oblikovana u određenome vremenu i na određenome prostoru” (Moguš 2009: 673).

Na 1205 (od ukupno 2099) stranica enciklopedijskoga formata u *Prezimeniku* se abecednim redom nižu 114.643 prezimena čiji su nositelji 2001. imali prebivalište u Republici Hrvatskoj, s podacima o tome u kojemu je naselju pojedino prezime zasvjedočeno te s bročanim podacima o njegovim nositeljima (i obiteljima). Obilje u prezimenskim likovima zasvjedočenih informacija, jezičnih i izvanjezičnih, čine *Hrvatski prezimenik* iznimno važnim vrelom za proučavanje nacionalne povijesti i kulture. Proučavateljima hrvatske antroponimije *Prezimenik* je nezaobilazan izvor podataka ne samo o prezimenima nego i o ostalim dvjema osnovnim antroponimijskim kategorijama: osobnim imenima i nadimcima od kojih su konverzijom, pokraćivanjem ili sufiksacijom nastali prezimenski znakovi. Ti nam znakovi svojim doimenskim sadržajem svjedoče o materijalnome i duhovnome životu svojih kreatora. U ovome ćemo se radu ograničiti na iščitavanje dijalektnih značajka iz probranih prezimena. Zahvaljujući svojoj stalnosti, nasljednosti i nepromjenjivosti – prezimena stoljećima pronose dijalektno bogatstvo hrvatskoga prostora. Upravo je to bogatstvo različitosti iskorišteno za osnovnu imensku funkciju – različite dijalektne značajke pridonose razlikovnosti identifikacijske oznake kojom se (razlikovnošću) postiže – precizna identifikacija imenovane osobe.

2. Prezimena – nositelji dijalektnih značajka

Prezime je činjenicom zavičajnoga (organskoga) idioma u kojemu je nastalo (i kao takvo sadržava neke njegove značajke) i hrvatskoga (neorganskoga) standardnog jezika (čijemu se sustavu djelomično prilagođuje). S obzirom na to da je prezime (te ime općenito) znakom za pojedinačno, ono ne podliježe istim pravopisnim, fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaktičkim i semantičkim ograničenjima u standardnojezičnome sustavu kao znakovi za skup istovrsnih objekata. Uporabom u standardnojezičnome kontekstu prezime se prilagođuje njegovu glasovnom sustavu te se uglavnom bilježi standardnojezičnim grafemima⁴. Ako se izgovor glasova koji čine prezime podudara

⁴ Iznimkom su prezimena tipa *Gjurgjević* i *Schmit* čije je grafemsko ustrojstvo uvjetovano povijesnim grafematskim načelima, odnosno grafematskim ustrojevima drugih jezika (Silić 1992: 116).

u zavičajnome idiomu i standardnome jeziku, između izgovora i bilježenja zavičajnoga i standardnojezičnoga lika prezimena, nema razlike. U slučaju nepodudarnosti, zavičajni se lik ulazeći u standard mijenja: otvoreni i zatvoreni vokali svode se na najbliži po artikulaciji standardnojezični vokal (glas srednje vrijednosti), diftonzi se zamjenjuju monoftonzima, standardu nesvojtveni konsonanti (npr *č*, *ž*, *ž*) dobivaju svoju standardnojezičnu zamjenu... I dok se inventarnim glasovnim razlikama uvjetovane prilagodbe dijalektnoga vokalnog i konsonantnog sustava sustavu standardnoga jezika uglavnom ne dovode u pitanje te se nestandardni glasovi bilježe standardnojezičnom grafijom,⁵ prozodijska su obilježja prezimenskoga lika do danas predmetom prijepora (usp. npr. Šimunović 2006: 267–269, Bjelanović 2007, Kekez 2011). Držimo da bi se prezimenima (te ostalim imenskim kategorijama) trebalo dopustiti odstupanje od standardnojezične norme kada je riječ o mjestu akcenta (akcent na posljednjemu slogu, silazni akcenti na unutarnjim slogovima)⁶, a nestandardnojezični akut zamijeniti najbližim standardnojezičnim ekvivalentom (većinom će to biti dugouzlazni akcent; Vlašić Duić – Pletikos Olof 2012)⁷. Kako u izvoru iz kojega smo crpli građu za ovaj rad akcenti nisu označeni (što je značajkom, ili bi barem to trebalo biti, i leksikografskih priručnika hrvatskoga standardnog jezika kojima su prezimena sastavnicom)⁸, na njih se u nastavku nećemo osvrnati. Neće biti riječi ni o sintaktičkim značajkama koje izvor građe i način pojavnosti prezimena u njemu ne bilježi, a na kraju ćemo se samo ukratko osvrnuti na morfološke, tvorbene i semantičke prezimenske značajke. S obzirom na to da su pojedine dijalektne značajke svojinom više različitih dijalekata i narječja hrvatskoga jezika, nećemo ih određivati kao zna-

⁵ Potvrđeni su i primjeri da se npr. dijalektni zatvoreni glas u prezimenu zabilježi dvama različitim standardnojezičnim grafemima te se tako isto prezime ustali u dvama likovima (npr. *Kukolić*, *Kukulić*).

⁶ U pravilu se ne postavlja pitanje akcenta osobnih imena tipa *Renê*, *Nikôl*, koja su također činjenicom (suvremenoga) hrvatskoga (osobno)imenskog sustava, te prezimena *Monet* [monê], *Diderot* [didrô], *Balzac* [balzâk], koja nisu njegovom sastavnicom, ali se pojavljuju u komunikacijskim kontekstima hrvatskoga jezika – dakle, tuđi se izgovorni likovi poštuju, a oni vlastitoga jezika nerijetko se “ispravljaju” kako bi bili u skladu sa standardnojezičnom akcenatskom normom (npr. *Kanižaj* umjesto *Kanižâj*, *Jačlin* umjesto *Jačlîn*; isto se događa i s toponimima – *Murâno*, *Bruxelles* [brisèl], *Bordeaux* [bordô], ali *Lòvran*, *Višnjân*, *Vòdnjan* (potvrde iz *Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika* u kojemu se rijetko navode akcenatske prezimenske varijante, npr. *Hajđinjâk* i, u zagradi pisano, *Hajđinjâk*).

⁷ Aludirajući na potrebu “slušanja” kako nositelj prezimena izgovara svoje prezime, Petar Šimunović poglavlje *Naglasak prezimena* u knjizi *Hrvatska prezimena* zaključuje konstatacijom da “izvorni prezimenski akcenatski lik određenoga nositelja [valja] poštovati. Pristojno je, dakle, pitati: »A kako, zapravo, Vi izgovarate svoje prezime?«” (Šimunović 2006: 269).

⁸ Imena su u suvremenim rječnicima hrvatskoga standardnog jezika svedena uglavnom na probrane toponime i od njih tvorene etnike. Iznimkom je *Hrvatski enciklopedijski rječnik* u kojemu se ona većinom pojavljuju kao podnatuknice.

čajke konkretnoga dijalekta ili narječja nego ćemo ih samo oprimirati prezimskim potvrdama. Pritom podsjećamo da, s obzirom na to da su prezimena (za razliku od imena nepomičnoga i nepomičljivoga zemljopisnog objekta) selilački spomenici (Šimunović 2006: 25), to ne mora značiti da je prezime nastalo u kraju u kojemu je (pogotovo u malome broju) potvrđeno te da su značajke njegova jezičnog lika značajkama toga kraja.⁹

Katkada se pri isticanju dijalektnih značajka nekoga govora izostavljaju značajke zajedničke tomu govoru i standardnomu jeziku, što se opravdava njihovom podudarnošću, a pritom se zaboravlja da su to dva sustava od kojih svaki primarno funkcionira zasebno sa svim svojim jedinicama, a njihova je podudarnost tek sekundarna.¹⁰ Takav postupak mogao bi navesti na (pogrešan) zaključak da one nisu bitnim odrednicama dotičnoga idioma. Kada su prezimena u pitanju, promatramo li njihovu ukupnost, postupajući tako, iz popisa dijalektnih značajka izostavili bismo znatan dio njih zaboravljajući pritom da je većina prezimena oblikovana u predstandardnome razdoblju te da su, izuzevši primjere “standardizacije nestandardnih prezimena” svoje likove zadržala do danas. Svjesni činjenice o razlici između dijalekta i standardnoga jezika kao neorganskog idioma, bilo bi pogrešno sve što je iz dijalekta preuzeto u standard smatrati samo svojinom standarda. Stoga ćemo u nastavku iz nominativnoga oblika probranih prezimena iščitati neke od fonoloških značajka hrvatskih govora, pokazati kako se u prezimenima odslikavaju morfološke, tvorbene i leksičke različitosti hrvatskoga dijalektnog prostora. Ako je bilo potvrda u prezimenskome korpusu, navodili smo ona prezimena koja se razlikuju samo u promatranoj značajci.

2.1. Fonološke dijalektne značajke u prezimenima

- refleks jata

U hrvatskim su prezimenima potvrđeni različiti refleksi jata, što je i pretkazivo s obzirom na to da je ta različitost prepoznatljivom značajkom hrvatskoga dijalektnoga krajobraza u kojemu su prezimena oblikovana, a kadšto je riječ i o unosu elemenata nehrvatskih govora (npr. *Belić, Bilić, Bjelić, Bijelić, Bregović, Brigović; Cvetković, Cvitković, Cvjetković, Cvijetković; Dedović, Di-*

⁹ U takvim se slučajevima promatra areal prostiranja prezimena, njegovo žarište i, naravno, njegova povijest.

¹⁰ Primjere takva pristupa pruža nam dijalektna leksikografija. Objašnjavajući koncepciju *Rječnika pomurskih Hrvata*, autori redukciju “prvotne građe” opravdavaju izostavljanjem natuknica “koje bi nepotrebno opterećivale rječnik, a nemaju posebnih fonoloških, morfoloških i semantičkih zanimljivosti ili pak zanimljivih rečeničnih potvrda”. Tako su iz rječnika izostavljeni hipokoristici i deminutivi, odnosni i posvojni pridjevi, imenice nastale mocijskom tvorbom, glagolske imenice itd. (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 16).

*dović, Djedović; Medved, Medvid, Medvjed; Nevestić, Nevistić, Nevjestić; Pevec, Pivac, Pievac, Pjevac, Pijevac; Sever, Siver, Sjever, Stepić, Stipić, Stjepić, Stije-
pić*).

- refleks poluglasa

Na mjestu vokaliziranoga poluglasa u hrvatskome jeziku dolazi uglavnom *a* ili *e*. Potvrda takvu stanju na terenu jesu iz *Hrvatskoga prezimenika* ekscerpirana prezimena *Deskar, Kukac, Kukec; Mačak, Maček; Maglić, Me-
glić; Podravac, Podravec; Starac, Starec; Šipak, Šipek; Štefanac, Štefanec; Tka-
lac, Tkalec; Vrabac, Vrabec; Zagorac, Zagorec* i dr. Prezimena poput *Malinar, Malinarić* oprimjeruju tzv. čakavsku jaku vokalnost (vokalizaciju poluglasa u slabome položaju).

- refleks prednjega nazalnog vokala

Prednji se nazalni vokal u hrvatskim govorima većinom reflektirao kao *e* (npr. *Desetak; Devetak; Govedarović, Govedić; Ječmenica, Ječmenjak; Jezik, Jeziković; Mesarić; Petak, Petek*¹¹; *Svetic; Zajec*), a u dijelu govora *ɛ > a* iza *j, č, ž*¹². Iako je potonja promjena najdosljednije i najsustavnije provedena u čakavštini (Moguš 2010: 38), ne nalazimo joj odraza u prezimenskome korpusu (malobrojne prezimenske potvrde, npr. *Jačmenica, Jačmenjak* s kajkavskoga su područja).

- refleks stražnjega nazalnog vokala

Pretežiti dvojaki refleks stražnjega nazalnog vokala na hrvatskome govornom području – *o > u, o –* potvrđuju prezimenski likovi poput *Golob, Golub; Gosarić, Gusić; Kokolić, Kukolić; Možek, Mužek; Potnik, Putnik; Sobota, Subota; Vògrinec, Vùgrinec; Zobović, Zubović*.¹³

- refleks slogotvornoga *l*

Na mjestu slogotvornoga *l* u hrvatskim govorima dolazi većinom *o* ili *u* (“samoglasnik kojim je zamijenjeno slogotvorno **l* u većini je govora iste kvalitete kao i samoglasnik kojim je ranije zamijenjeno nosno **o*” (Lukežić 2012:175)). U prezimenskoj su građi potvrđena oba refleksa s očitom prevagom refleksa *u* (npr. *Suzić, Suzović; Vòk, Vučić, Vuk, Vukas, Vukojević, Vuko-
vić, Vukšić, Vuletić, Vulić, Vujević, Vucić, Vucković, Ukić*¹⁴; *Žuna, Žunec*). Krčko

¹¹ Osim s redom rođenja i nazivom dana u tjednu, prezimena *Petak* i *Petek* mogu se dovesti u vezu i s osobnim imenom *Petar*.

¹² Prijelaz *ɛ > a* vrlo je star, odnosno: “Starija faza seže daleko u prošlost, kada se *ê* iza palatala mijenjao u *a*: *krikêti > kričêti > kričati, legêti > ležêti > ležati, slyhêti > slyšêti > slišati (slušati)*” (Moguš 2010: 38).

¹³ U pojedinim primjerima nije isključeno da je riječ o različitim zapisu dijalektnoga (zatvorenog) vokala, a ne o različitim refleksima stražnjega nazalnog vokala.

¹⁴ Navodeći prezime kao ilustraciju dijalektnih značajka, donosimo samo malobrojne pri-

prezime *Velnić* odrazom je jednoga ($l > el$) od više refleksa slogotvornoga *l* u tamošnjim govorima (Lukežić – Turk 1998), a prezimena *Valčić*, *Valković* i *Vlačić*, potvrđena u Istri i na Kvarneru, također se dovode u vezu dijalektnim izrazom *valk* ‘vuk’ ($*al > al$).

- refleks slogotvornoga *r*

Nekadašnji slogotvorni glas *r* u hrvatskoj je prezimskoj građi, kao i u hrvatskim govorima, potvrđen s popratnim vokalima (*e* ili *a*) ili bez njih (npr. *Berljak*, *Brljak*; *Derk*, *Drk*; *Garbin*, *Grbin*; *Gerbavec*, *Grbavec*; *Gergurec*, *Gr-gurec*; *Kernjak*, *Krnjak*; *Sardelić*, *Srdelić*; *Serpak*, *Srpak*; *Škerlak*, *Škrljak*; *Terstenjak*, *Trstenjak*; *Verbanac*, *Vrbanac*).

- *l* na kraju sloga

Završno *l* u prezimenima poput *Andel*, *Angel*, *Pavel*, *Posel*, *Vesel*, *Vučemil*, *Sokol*, *Orel* odslikom je govora u kojima se ono čuva(lo) (prije novoštokavskih inovacija dočeto je *l* bilo univerzalnom hrvatskom značajkom, a njegovom vokalizacijom gubi se iz dijela govora); mnoge prezimenske tvorenice čuvaju ne vokalizirano *l* ispred prezimskih sufikasa (npr. *Andelić*, *Debelec*, *Pavlović*, *Veselić*, *Sokolović*). Prezime *Soko* (osobito često u Dubrovniku i okolici) rezultat je onimizacije apelativa *soko* (nastaloga vokalizacijom završnoga *l* i kontrakcijom tako nastaloga dvovokalnog slijeda: *sokol > sokoo > soko*).

- delateralizacija i depalatalizacija

Prezimena kao što su *Ĵubić*, *Divljak* odrazom su delateralizacije, koja izostaje u prezimenima *Ljubić*, *Divljak*. U prezimenima *Detel*, *Relković*, odražava se depalatalizacija, što nije slučaj s prezimskim potvrđama *Detelj*, *Reljković*.

- konsonant *f*

Konsonanta *f* u početnoj fazi hrvatskoga jezika nije bilo. Njegov se postanak povezuje s gubitkom *ǵ*, odnosno on je rezultatom (progresivnoga) jednačenja po zvučnosti (Moguš 2010: 84–90). Njegovo su učvršćivanje u hrvatskome jeziku pospješile posuđenice iz latinskoga (na većemu dijelu hrvatskoga govornog područja) te iz romanskih jezika, mađarskoga i njemačkoga (u pojedinim dijelovima hrvatskoga govornog područja). “U istočnim i dijelu zapadnih štokavskih dijalekata nije bilo fonema *f* nego su ga u ranim i kasnijim primljenicama zamjenjivali suglasnici *p* (*pratar*, *Pilip*, *Pranjo*, *Ĵosip/Ĵozip*) ili *v* (*Vilip*, *Vrano*, *vrigat*, *vriško*, *jevtino*, *kadiva*, *vildžan*, *Vrancuz*, *venjer*)” (Luke-

mjere. Kada bismo navodili sve prezimenske potvrde, pojedina bi prezimena zauzela veći prostor. Jedno je od takvih prezimena i prezime temeljeno na apelativu *vuk* i(li) onimizirano me profilaktičnom osobnom imenu *Vuk* jer “nigdje se u slavenskom svijetu ne javljaju imena i prezimena motivirana *vukom* kao u brdskom središnjem južnoslavenskom prostoru” temeljeći se na vrlo izdiferenciranim osnovama *vuk(-)*, *vuc-*, *vuč-*, *vuĵ-*, *vul-* (Šimunović 2006: 212; Vajs – Brozović Rončević 2002).

žić 2012: 114). Odras tako “šarolikoga” stanja hrvatskoga dijalektnog pejzaža jesu npr. prezimena *Franjković*, *Pranjko*vić, *Vranjko*vić¹⁵; *Filipović*, *Pilipović*; *Mustafić*, *Mustapić*; *Ĵosipović*.

- konsonant *ž*

Konsonant *ž* u fonološkome se sustavu hrvatskoga jezika pojavio (nakon gubitka slaboga šva) kao rezultat jednačenja po zvučnosti postavši zvučnim parnjakom bezvučnoj afrikati *č*. “Taj je novi glas mogao biti uvršten u sustav kao punopravan fonem kad je nastao i u netvorbenoj, nezavisnoj poziciji” (Moguš 2010: 90). Nalazimo ga i u posuđenicama iz turskoga, mađarskoga i talijanskoga jezika. “Prije pojavljivanja *ž* u zapadnim se štok. te u čak. i kajk. dijalektima pri asimilacijama po zvučnosti kao alofon fonemu *č* javljao postojeći frikativ *ž* (...), i kao zamjena stranoj zvučnoj arfikati u primljenica” (Lukežić 2012: 116). Svjedocima opisanoga stanja u posuđenicama jesu i prezimena *Džepina*, *Žepina*; *Madžar*, *Mažar*, *Samardžija*, *Samaržija*.

- konsonant *h*

Za razliku od konsonanata *f* i *dž*, koji nisu bili sastavnicama početnoga sustava hrvatskoga jezika te su naknadno u nj uvršteni, konsonant *h* nalazimo u početnome hrvatskom glasovnom inventaru, a potom se on iz dijelova hrvatskoga jezika (štokavskih i nekih južnočakavskih govora) posve gubi ili (većinom u hijatskim položajima) biva zamijenjen drugim konsonantima (*j*, *v*, *k*). Različitu sudbinu glasa *h* potvrđuju prezimenske potvrde tipa: *Hrastović*, *Rastović*; *Harambašić*, *Arambašić*; *Herceg*, *Erceg*; *Vlahović*, *Vlaović*, *Vlajić*; *Spajić*.

Neke od ostalih fonoloških dijalektnih značajka (navode se prezimena koja sadržavaju navedenu značajku, odnosno prezimena u kojima ona izostaje) jesu:

- protetski glasovi *j* i *v* (*Agatić*, *Ĵagatić*; *Ambrošić*, *Ĵambrošić*; *Antolek*, *Ĵantolek*; *Andel*, *Ĵandel*; *Ugrin*, *Vugrin*; *Vuglec*; *Vujec*; *Ujčić*)
- konsonantska skupina *čr-* (*Črepar*, *Crepar*, *Črnec*, *Crnić*; *Črlenec*, *Crljen*)
- početne konsonantske skupine *pt-*, *pš-*, *tk-* *pč-* (*Ptićak*, *Tićak*; *Pšenica*, *Šenica*; *Tkalčić*, *Kalčić*; *Pčelar*, *Čelar*, *Čmelar*¹⁶).

¹⁵ Prezimena s osnovom *Vran-/Vranj-* mogu biti motivirana osobnim imenom *Frane/Franjo* u kraju gdje se neslavensko *f* zamjenjuje s *v*, ali i crnom bojom kose ili puti prvoimenovanoga.

¹⁶ U govorima je svih triju narječja slijed *pč-* izbjegnut izostavljanjem prvoga okluziva (**pč-* > *č-*). U kajkavskim je govorima slijed *pč-* najčešće izbjegnut tako da premetnuta afrikata ostaje na početku slijeda, a bilabijalni okluziv zamijenjen je artikulacijski najbližim sonantom *m*.

2.2. Kratak osvrt na morfološke, tvorbene i leksičke dijalektne značajke u prezimenima

U *Hrvatskome se prezimeniku* prezimena pojavljuju u nominativnome liku. Nositelj svakoga od njih u pravilu može biti i muška i ženska osoba – iz prezimenskoga lika hrvatskih prezimena, za razliku od prezimena nekih drugih slavenskih naroda (prezimena ženskih osoba kojih imaju posebne oblike) ne doznajemo spol njegova nositelja. Doprezimenska se funkcija leksema dokida, što je najočitiije, kad je spol imenovanoga u pitanju, npr. u prezimena nastalih transnimizacijom od tipično muških ili tipično ženskih osobnih imena poput *Slavica, Katarina, Miroslav, Rudolf, Ivan, Dominik* – tim se prezimenima imenuju osobe obaju spolova. Možemo tek pretpostaviti da se iza dvostrukih prezimena (kojima *Prezimenik* obiluje) kriju većinom ženske osobe koje svojem djevojačkom prezimenu pri udaji dodaju muževo prezime (iako to nije jedini način nastanka dvostrukih prezimena niti su njihovi nositelji samo ženske osobe).

U sklonidbenoj paradigmi dvosložnih prezimena na *-ec* (npr. *Kranjec, Gubec*) postojanost glasa *e* u pravilu će ovistiti o odluci nositelja (te su pravilni genitivni oblici i *Kranjeca* i *Kranjca*, i *Gubeca* i *Gupca* /i *Gubca*)¹⁷, dok se u trosložnim i višesložnim prezimenima *e* iz završnoga *-ec* gubi u kosim padažima (npr. *G Križanca, Putanca, Beličanca, Belostenca, Vuğrinca*). Upravo zahvaljujući prezimenima (i toponimima) nepostojano je *e*, koje je činjenicom kajkavskih govora, ušlo u novije gramatičke opise hrvatskoga standardnog jezika.

Hrvatska dijalektna različitost ogleda se i u prezimenskim sufiksima. Ustajivanjem prezimena deminutivnost, koje su nositelji najčešće sufiksi *-ić*, *-čić*, *-ec*, *-ek*, *-ac*, *-ak*, gubi svoje značenje te navedeni sufiksi postaju prepoznatljivim prezimenskim strukturnim elementima dodani prezimenskim osnovama (npr. *Jurić, Jurčić, Jurec, Jurek, Jurac, Jurak*) ili tvoreći s posvojnim elementom dvosložne sufiksne slijedove (npr. *Jurović, Jurčević, Jurinić*). Neki od prezimenskih sufikasa sreću se na čitavome hrvatskom području (npr. *-ić*, *-ović/-ević*, *-inić*), ali im je učestalost različita¹⁸.

¹⁷ Kada ne znamo kako nositelj sklanja svoje prezime te nismo u prilici doznati tu informaciju, u sklonidbi ćemo *e* zadržati. Prezimena nekih povijesnih osoba ustalila su se u liku s nepostojanim *e* (npr. Matija *Gubec*, G Matije *Gupca*). Znamo li podrijetlo umrlih osoba čije je prezime dvosložne strukture i završava na *-ec*, sklanjat ćemo ga kako je uobičajeno u naselju ili kraju iz kojega potječu (npr. Vinka *Žganca*, a ne Vinka *Žganeca*, kako – pogrešno – glasi genitivni prezimenski lik u imenu zagrebačke ulice). Kadšto artikulacijski razlozi priječe ostvaraj slijeda fonema nastaloga gubljenjem *e* u prezimenskoj postavi (npr. *Kranjčec* – *Kranjčeca*, a ne **Kranjčca*).

¹⁸ Prema istraživanju ruskoga onomastičara V. A. Nikonova (temeljenoga na *Leksiku pre-*

U posljednje vrijeme objavljeni su rječnici mnogih mjesnih govora koji svjedoče o leksičkome bogatstvu svakoga od njih.¹⁹ Manji dio toga leksika utkan je u prezimena, koja su preživjela (zaštićena svojim imenskim statusom te zahvaljujući prezimenskim značajkama stalnosti, nasljednosti i nepromjenjivosti) sve do naših dana. Slijedi nekoliko primjera prezimena temeljenih na sinonimnim nazivima životinja (svaki od tih naziva u pravilu ima svoj areal uporabe): *Baran*, *Baranić*, *Barančić*, *Baranović* (: *baran* ‘ovan’), *Bravačić* (: *brav* ‘ovan’), *Ovnić*, *Ovniček*, *Ovničević*. Prezimena *Magarašević*, *Tovarac*, *Tovarić*, *Oslić*, *Oslaković* u osnovi imaju različite nazive za magarca (*magarac*, *tovar*, *osall/osell/osao*); prezimena *Pevec*, *Pjevac*, *Pivac*, *Peteh*, *Kakaš* (< mađ. *kakas* ‘pijevac’), *Oroz*, *Orozović* (< tur. *horoz* ‘pijevac’) temelje se na raznodijalektnim nazivima za pijetla, među kojima ima i posuđenica iz drugih jezika; *Tukac* (: *tukac* ‘puran’), *Puran*, *Puranović*, *Racan* (: *racan* ‘patak’), *Patak Škvorc* (: *škvorc* ‘čvorak’), *Čvorak*; *Štrk* (: *štrk* ‘roda’), *Rodić*; *Kačić* (: *kača* ‘zmija’), *Guja*, *Gujic*, *Gujčić*, *Zmijanović*; *Pozojević* (: *pozoj* ‘zmař’), *Zmajic*, *Zmajević*...

3. Zaključak

Zavičajni je dijalekt bio izdašnjim vrelom riječi od kojih su onimizacijom, transonimizacijom ili prezimenskom tvorbom nastajale dodatne identifikacijske oznake koje su od samih prezimenskih početaka, uz osobno ime, pridonosile točnoj identifikaciji pojedinca. Različitost dijalektnim značajkama obilježenih prezimenskih osnova i sufikasa, povećavala je razlikovnost prezimenskih likova te pridonosila točnomu razumijevanju onomastičke poruke. Ulaskom u sustav standardnoga jezika, čijom sastavnicom postaju zahvaljujući zakonskoj odredbi o obvezatnosti imanja osobnoga imena i prezimena, prezimena se lišavaju samo onoga dijela zavičajne dijalektnosti koji im priječi bilježenje standardnojezičnom grafijom i izgovor standardnojezičnim četveroakcenatskim inventarom. Tijekom višestoljetnoga postojanja, u kojemu su ih vremenu bilježili mnogi zapisivači (kojima nerijetko hrvatski nije bio materinskim jezikom), pojedina su prezimena svjesno ili nesvjesno promijenje-

zimena SR Hrvatske, Zagreb, 1976.) prezimena na *-ić* (uključujući i ona na *-ović*, *-ević*, *-inić*) najčešća su u Hrvatskoj, ali su neravnomjerno raspoređena: u središnjoj Hrvatskoj ona čine 2/3 prezimenskoga korpusa, u Dalmaciji i Slavoniji polovicu, a u Međimurju samo četvrtinu (Nikonov 1982: 258–259). Bilo bi zanimljivo provesti isto istraživanje na građi *Hrvatskoga prezimena* – vjerojatno bi se u rezultatima odrazila novija, ratnim (ne)prilikama izazvana, mi-gracijska kretanja.

¹⁹ Svaki je govor uređen jezični sustav, svaki ima fonologiju, morfologiju, tvorbu, sintaksu i leksik. Da govori malih naselja ne moraju u količini leksika zaostajati za govorima velikih naselja, dokazuje primjer *Rječnika govora zaseoka Mrkoči u Istri* – njegov autor (Radoslav Runko) jedan od četiriju stanovnika toga istarskog zaseoka, na 979 stranica popisuje 32.890 riječi te 2.969 izričaja i sveza (Runko 2015).

na, čime su kadšto zauvijek izbrisane dijalektne značajke kojima je prezime oblikovano u času svojega nastanka. Većina ih je, ipak, zadržala iskonski lik i u njemu svjedočanstvo dijalektne različitosti hrvatskoga govornog područja.

Izvor i literatura

Izvor

MALETIĆ, FRANJO – PETAR ŠIMUNOVIĆ 2008. *Hrvatski prezimenik: Pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Literatura

ALERIĆ, DANIJEL 1974. O potrebi djelomičnoga prilagođivanja dijalekatskih mjesnih imena i prezimena. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 1, 5–17.

ALERIĆ, DANIJEL 1974a. Ponovno o potrebi djelomičnoga prilagođivanja dijalekatskih mjesnih imena i prezimena. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 3, 80–89.

ALERIĆ, DANIJEL 1975. Još o potrebi djelomičnoga prilagođavanja mjesnih imena tipa Petrčane. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 2, 55–58.

BABIĆ, STJEPAN 1975. Kajkavsko č u književnom jeziku. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 3, 65–72.

BABIĆ, STJEPAN 1976. Prezimena, toponimi, etnici i ktetici u književnom jeziku. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 5, 139–144.

BJELANOVIĆ, ŽIVKO 2007. Posebnosti u normiranju prezimenskog leksika. *Onomastičke teme*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

BLAŽEKA, ĐURO – ISTVÁN NYOMÁRKAY – ERIKA RÁCZ 2009. *Mura menti horvát tájszótár – Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest: Tinta könyvkiadó.

JONKE, LJUDEVIT 1975. Standardizacija imena mjesta. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 2, 33–36.

KEKEZ, STIPE 2011. Prezime na naglasnoj razini kao razlikovni, identifikacijski čimbenik. Kako ga očuvati? *Fluminensia* 2, 57–70.

LUKEŽIĆ, IVA – MARIJA TURK 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus.

LUKEŽIĆ, IVA 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka – Grobnik: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofska fakultet – Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.

MOGUŠ, MILAN 2009. Maletić-Šimunovićev Hrvatski prezimenik. *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 4-6, 672–675.

- MOGUŠ, MILAN 2010. *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- NIKONOV, V. A. 1982. Horvatskie familii v statistiko-geografičeskom osveščeenii. *Onomastica Jugoslavica* 9, 257–265.
- PAVLOVIĆ-STAMENKOVIĆ, ZORKA 1964. – 1965. Vuk kao onomastičar. *Južno-slovenski filolog* 26, 1-2, 425–436.
- RUNKO, RADOSLAV 2015. *Rječnik govora zaseoka Mrkoči u Istri*. Zagreb – Rijeka: Naklada Kvarner.
- SILIĆ, JOSIP 1992. Status idionima u jeziku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 27, 115–122.
- SKOK, PETAR 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1986. Prilog problemu standardizacije mjesnih imena na hrvatsko-srpskom jezičnom području. *Istočnojadranska toponimija*. Split: Logos, 159–175.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠOJAT, ANTUN 1974. O uključivanju dijalekatskih imena u književni jezik. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 1, 25–30.
- ŠOJAT, ANTUN 1974a. O deklinaciji dijalekatskih prezimena s nepostojanim *e*. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 3-4, 109–114.
- TEŽAK STJEPKO 1973. Etnici i ktetici u pravopisnom rječniku. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 2, 52–55.
- TEŽAK STJEPKO 1974. O poštokavljanju mjesnih imena i prezimena. *Jezičnik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 1, 18–25.
- VAJS, NADA – DUNJA BROZOVIĆ RONČEVIĆ 2002. Zoonimi u hrvatskim prezimenima. *Folia onomastica Croatica* 11, 223–238.
- VLAŠIĆ DUIĆ, JELENA – ELENMARI PLETIKOS OLOF 2012. Akustičke posebnosti akuta u čakavskom, kajkavskom i staroštokavskom govoru. *Sarajevski filološki susreti II*, knj. 1, 21–44.
- Zakon o osobnom imenu. *Narodne novine* 118, 12, Zagreb.

Surnames – sources of dialectal knowledge

Summary

The examples that the author has selected from the *Hrvatski prezimenik*, a handbook of Croatian surnames compiled by Franjo Maletić and Petar Šimunović, show the presence of dialectal elements in the corpus of Croatian surnames. She emphasizes the importance of the phonological level in the study of surname forms, as well as the unique relationship of standard language norms towards surnames and all names in general.

Ključne riječi: prezime, dijalekt, standardnojezična norma, *Hrvatski prezimenik*

Key words: surname, dialect, standard language norm, *Hrvatski prezimenik*

